

Az ukrajnai menekültek segítése: a szolidaritás kollektív formái és társadalmi viszonyai

Vezető kutató: [Feischmidt Margit](#)

Résztvevők: Gerő Márton (TK SZI), Zentai Violetta (CEU), [Zakariás Ildikó](#), [Neumann Eszter](#), [Zsigmond Csilla](#), [Sütő Zsuzsanna](#), [Morauzski András](#), [Kovács Nóra](#), [Kováts András](#), [Papp Z. Attila](#), [Nyíró Zsanna](#)

Rövid beszámoló a kvalitatív kutatásról és az elemzés szempontjai

Kutatócsoportunk a 2015-ös menekültválság óta vizsgálja a magyarországi szolidaritási kezdeményezések kialakulását és működését elsősorban válsághelyzetekben. A kutatás keretében 2022 júniusa és decembere között 25 interjút készítettünk és etnográfiai megfigyelést végeztünk Budapesten és négy vidéki régióban.

	Budapest	Városok és községek	Összesen
Önkormányzatok képviselők	2	3	5
Nem kormányzati szervezetek és civil kezdeményezések	10	3	13
Iskolák és oktatási kezdeményezések	10		10

A magyar állam némi késéssel, de politikai nyilatkozatok szintjén pozitívan reagált, megteremtette az ukrán menekültek elhelyezésének jogi kereteit és logisztikai eszközeit, később pedig pénzügyi forrásokat is elkülönített erre a célra, de a 2015 óta tudatosan leépített menekültellátó rendszert vonakodott helyreállítani. A főváros és néhány északkelet-magyarországi határ menti város és falu, valamint a civil szervezetek és alulról szerveződő civil hálózatok - amelyek a társadalmi szolidaritás motorjai voltak a korábbi válságok, például a 2015-ös menekültválság vagy a 2020-as járvány idején - gyorsan reagáltak. Budapesten a koordináció nagy részét az önkormányzat végezte a jogi, szociális és oktatási támogatásra szakosodott civil szervezetekkel együttműködve. Vidéken a katasztrófavédelemnél regisztrált vagy az állam által kijelölt önkormányzatok és helyi befogadók fogadták a menekülteket, szükségleteikről pedig az önkormányzatok és a civil csoportok gondoskodtak, sok önkéntes bevonásával.

A fővárosban a válasz különösen gyors volt: adományokat gyűjtöttek és osztottak szét, közösségi létesítményekben, korábbi hajléktalanszállókon és magánházaknál alakítottak ki átmeneti szállásokat. Az egyik belvárosi kerületben a helyi civil szervezetekkel kapcsolatot tartó Részvételi Iroda volt az önkormányzati szerepvállalás motorja az első hetekben, ahol számos önkéntes dolgozott éjjel-nappal. Az iroda vezetője a vele készült interjúban a civilek elkötelezettségét hangsúlyozta. Ahogy a menekültek többsége elhagyta Magyarországot, az önkormányzatok és a civil szervezetek szerepe csökkent, a maradottakról pedig részben az állam és a vele együttműködő egyházi karitatív szervezetek, részben pedig a menekültekre

szakosodott szervezetek gondoskodnak. A főváros egyik kerületében néhány száz menekültről ismert, hogy kisközösségek vagy magánszemélyek által felajánlott lakásokat használnak.

Nemzetközi és magánadományozók jelentős támogatást nyújtottak a menekültellátási rendszernek, amelynek egy része közvetlenül a menekültekhez kerül, másik részével pedig az önkéntes erőfeszítéseket kiváltó civil kapacitások fejlesztését támogatják. Magyarországi sajátosság, hogy a válság első heteitől eltekintve az állam és az általa kooptált karitatív szervezetek korlátozottan működnek együtt az ENSZ-szel, a nagy állami és egyházi karitatív szervezetek felső vezetése részéről megszűnt a civil szervezetekkel való kapcsolattartás, az együttműködés pedig alacsonyabb szinteken valósul meg és főként operatív kérdésekre korlátozódik.

Több adatközlőnk is hangsúlyozta a rendszeres konzultációk és információcsere formájában megvalósuló civil együttműködést, részben a korábbi együttműködésre építve (a fővárosban jelentős civil csomópontok működnek), részben pedig a menekültek ellátására szakosodott civil szervezetekre. A menekültek segítésére és integrációjára szakosodott szervezetek kapacitásépítése nagyrészt a kisebb szervezetek, önkéntes csoportok és önkormányzatok munkájának technikai támogatására összpontosított. Az együttműködés nagyon fontos volt mind a főváros, mind az ENSZ számára. A végrehajtást segítette, hogy a főváros bizonyos kerületeiben olyan emberek vannak a szociális szektorban, akiknek a civil mozgalmak világában szerzett tapasztalataik vannak.

Vidéken felvettük a kapcsolatot a menekülteket támogató csoportokkal, akik hosszabbtávú szállást és ellátást biztosítanak számukra három olyan településen, amelyek mindegyike az ukrán-magyar határ közelében található, és jelentős szegény és/vagy roma lakossággal rendelkeznek. Az egyik egy kisváros és a közvetlen szomszédságában lévő falu, ahol egy panzió tulajdonosai, amely általában zárandokokat fogad, családokat fogadtak be Kárpátaljáról és Kelet-Ukrajnából. A másik egy kis falucska, ahol az önkormányzat és a hozzá tartozó szociális intézmények és civil szervezetek különböző hátrányos helyzetű csoportokat integrálnak, és önként jelentkeztek menekültek fogadására is. A harmadik egy kis falu lelkésze, aki a presbitérium támogatásával nagyon szegény, magyarul beszélő kárpátaljai családokat fogad be, a romák lelki gondozásáért felelős diakónussal együtt.

Vizsgálatunk először is arra összpontosít, hogy a helyi önkormányzatok és a harmadik szektor szereplői hogyan vettek részt a válságkezelésben. E tekintetben elemzésünk a progresszív lokalizmus fogalmát igyekszik alkalmazni, miközben különös hangsúlyt fektetünk arra, hogy a helyi és önkormányzati szereplők hogyan szervezik a szolidaritást, hogyan viszonyulnak a migrációról szóló állami narratívákhoz, valamint más, civil és egyházi szereplők humanitárius és jótékonyági érveléséhez. Míg a menekültekkel való szolidaritás Magyarországon főként városi jelenség maradt, azt állítjuk, hogy a kisvárosi és falusi kezdeményezések nagyobb szerepet játszottak a jelenlegi válság kezelésében, mint a múltban. Ezért a városi válaszokon túl a menekültekkel kapcsolatos szolidaritás vidéki formáinak tárgyalása is fontos részét képezi kutatásunknak.

Másodszor azt elemezzük, hogy az ukrán válság milyen lehetőségeket nyitott a civil társadalom számára. Interjúinkból megtudtuk, hogy az ukrainai menekültekkel való szolidaritás új szereplőket hozott a széttöredezett menekültellátási rendszerbe, és jelentősen bővítette a korábban aktív szereplők körét. Ez további közvetett hatással van a civil térre: új erőforrások jelennek meg, és korábban ritkán látott együttműködések jönnek létre.

A szakirodalomban élénk vita folyik arról, hogy a válság pillanatai, amelyek jellemzően a gyakorlati megoldásokra ösztönöznek, depolitizálják-e a szolidaritást, és marginalizálják-e a szolidaritás strukturális okairól és hatásairól való kritikai gondolkodást, vagy inkább teret nyitnak új szövetségeknek, a nyilvánosság és a politikai szerepvállalás új formáinak. A pénzügyi és a 2015-ös migrációs válságot vizsgáló, általában a válsággal és a szolidaritással foglalkozó legújabb szakirodalom a szolidaritási aktivizmus növekvő politikáltságát, valamint a szolidaritás átalakító erejét állapította meg. Jelenlegi példánk azonban a szolidaritási mobilizációkról szóló szakirodalomhoz is hozzájárulhatnak a zsugorodó jóléti állam, a de-demokratizálódás és a civil társadalommal szembeni elnyomó állami politikák összefüggésében. Korábbi tanulmányunk logikáját követve, amely a társadalmi mozgalmakkal kapcsolatos tanulmányok horizontjának kiszélesítése és a politikálás közvetett, implicit formáinak felismerése mellett érvel, amelyek a kollektív problémamegoldás hétköznapi és mindennapi aktusait motiválják, figyelmünket a szolidaritási akcióknak a kollektív javak, értékek és felelősség tágabb értelemben vett értelmezései felé fordítjuk.

Az ukrajnai háború elől menekülők egy olyan országba érkeztek, amely a korábbi években szinte teljesen leállította a menedékkérők befogadását és a háborúk, katasztrófák stb. elől menekülők számára menekültként nyújtott védelmet; ahol 2015 óta nagy erőfeszítéseket tettek a menekültek delegitimálására és a "migrációt" az országot fenyegető legfőbb veszélyként állították be. Ezért 2022. február 24. után nagy átértékelésre volt szükség, ami az ukránokkal (de csak velük) kapcsolatos hivatalos kormányzati retorikában meg is történt. Néhány hónap elteltével, terepmunkánk idején azonban a közösségi médiában és az emberek mindennapi beszédében már kételyek, sőt tagadások is megjelentek azzal kapcsolatban, hogy kik a valódi menekültek, és kik azok, akik nem érdemlik meg a segítséget. A Magyarországon élő ukránoknak három csoportja van: az ideiglenes védelem alatt állók (a nyilvántartások szerint mintegy 30 ezren), a Budapesten és más ipari központokban dolgozó szerződéses munkások (mintegy 100 ezren). Mindkét kategória egy kis része szimbolikusan előnyben részesül azzal, hogy magyar állampolgársággal is rendelkezik. Paradox módon azonban a lejelentettebbek szintén kettős állampolgárok, ők a magyarul beszélő romák, akik nagyon hátrányos helyzetű kárpátaljai településekről származnak, és kevesen tartják őket menekültként segítségre érdemesnek. Interjúinkból azonban kiderült, hogy a civilek egy része felismeri ezt a kirekesztettséget, és igyekszik felhívni rá a figyelmet.

Harmadszor, elemzésünk a differenciált érdemesség előállításával foglalkozik az Ukrajna elleni háború miatt menekülő embereket támogató szolidaritási terekben, és rámutat a menekültekkel kapcsolatos, a szolidaritási csoportok és akciók által hangoztatott, más kiszolgáltatott csoportokhoz viszonyított és azoktól megkülönböztetett, ellentmondásos elképzelésekre és érdemesség-gyakorlatokra. Közelebbről megvizsgáljuk az etnikai, faji és vallási hierarchiákat, az elkövetői és áldozati szerepeket, valamint a szenvedés fokozatait, mint az együttérzés, a gondoskodás és az anyagi erőforrások elosztásának alapjait.